

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΞΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΞΕΟΞ

ΠΑΡΝΑΞΟΞ

ΞΥΤΤΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΞ Γ' 1879

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΞ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΞΟΥ

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΥ ΥΠΟ Ξ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

—
1879

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ο ΜΗΔΕΝΙΣΜΟΣ ΕΝ ΡΩΣΙΑΙ*

Ἀπὸ μακροῦ μὲν χρόνου, ἀλλ' ἰδίως κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη, ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία, ἣτις ἄλλως τε τσαύτας κέκτηται ἀφορμὰς ἐσωτέρικων περισπασμῶν καὶ ἀνητυγιῶν, ἐπαρνελημμένως ἐταράχθη ὑπὸ παραδόξων φημῶν καὶ ἀπειλῶν, ἐπερχομένων κατ' αὐτῆς ἀπὸ τῆς Ρωσίας. Ὡσεὶ μηδὲν ἀπετέλει οὐσιῶδες στοιχεῖον καὶ μέλος τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας ἡ μεγάλη αὕτη τοῦ βορρᾶ ἀυτοκρατορία, ὡτεὶ μηδεμίαν ὑφίστατο ἀμοιβαιότητος ἰδεῶν καὶ συμφερόντων μεταξὺ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς μοναρχίας τῶν Τσάρων, ἡ Ρωσία, οἶνει ξένη πρὸς τὸν πολιτισμὸν τοῦτον, πολὺ μᾶλλον, παρίσταται διηνεκὲς μέλημα καὶ φόβητρον τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης καὶ ἀλληλεγγύης. Μάτην ὁ Βολταῖρος εἶπεν ἄλλοτε, πρὸ ἑνὸς αἰῶνος, ἐν τῷ ἀληθεῖ ἢ προσποιήτῳ φιλορρωσισμῷ αὐτοῦ: «*C'est de nord aujourd'hui que nous vient la lumière*» τὸναντίον· κατόπιν τσαύτης πνευματικῆς ἐργασίας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου, κατόπιν τσοῦτου φωτὸς διασκεδάσθέντος ἀπανταχοῦ τῆς ὑψηλίου ἀπὸ τῆς φλογεῖς ἐστίας τοῦ νεωτέρου πνεύματος, πυκναὶ σκιαὶ, βαρεῖα ὀμίχλη ἀπὸ τοῦ βορρᾶ καταπνέουσα ἐπαπειλεῖ καθ' ἑκάστην τὴν αἰθρίαν τῆς μεσημβρίας. Καὶ ἐντούτοις συγγραφεῖς καὶ δημοσιολόγοι, ἀνήκοντες ἰδίως εἰς τὴν λατινικὴν φυλὴν, οἶνει μηδὲν κατανοοῦντες, μηδὲ βλέποντες ἐκ τοῦ κινδύνου τούτου, παρατυρόμενοι δὲ μᾶλλον ὑπὸ πολεμίου αἰσθήματος κατὰ τῶν Γερμανῶν, ἕνεκα τῆς οἰκτρᾶς πάλης μεταξὺ τῶν δύο πρωτευόντων λαῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας, ἧς συνέπεια ὑπῆρξεν ὁ θρίαμβος τῆς Γερμανίας καὶ ὁ ἀκρωτηριασμός τῆς Γαλλίας, φρονοῦντες ὅτι ὑποθάλλουσι τὴν ῥωσικὴν ματριοδοξίαν καὶ τὰ σλαβικὰ ἔνστικτα, δὲν ἔλειψαν κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη, ἐξαιρίζοντες τὸ μέλλον τοῦ σλαβισμοῦ καὶ τὴν δι' αὐτοῦ ἀναγέννησιν καὶ ἀναζωπύρωσιν τῆς γεγηρακυίας Εὐρώπης, παρκαμασάντων ἤδη ἐνίων ἐκ τῶν παρχόντων τὸν πολιτισμὸν αὐτῆς· ἀτυχεῖς ἀντιγραφεῖς ἐνθουσιαστῶν τινῶν τοῦ πανσλαβισμοῦ, τοῦ Κατκῶφ, τοῦ Ἀκσακῶφ καὶ τῆς περὶ αὐτοὺς σχολῆς, Γάλλοι κατ' ἐξοχὴν δημοσιολόγοι, κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετηρίδα, ἐν ταῖς προφητικαῖς αὐτῶν ὀπτασίαις περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, αὐτοσχεδίως ἀπεκάλυψαν εἰς τὴν ἀγωνιώσαν Εὐρώπην οἱ παρδόσοι οὗτοι Ἰεζεκιήλ τῆς ἐρημώσεως τὸν περιούσιον λαὸν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, τὸν προωρισμένον νὰ ἐγγύσῃ νέον ζωῆς αἷμα καὶ σθένος εἰς τὸ σκελετῶδες σαρκίον τῆς φθινούσης εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας.¹ Πιθανῶς ὅτι τὸ μέλλον θέλει δικαιώσῃ τὰς ζοφεράς ὀπτασίας

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῆ 23 Νοεμβρίου.

¹ Ὑπάρχουσιν ἐπ' αὐτῶν μάλιστα τῶν ὁρίων τῆς ἡμετέρας γηραιᾶς Εὐρώπης πληθυσμοὶ
ΤΟΜΟΣ Γ', 12. — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1879

των ἐν πίστει ἢ ἐξ ὑποκρισίας ἀπαισιοδόξων περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, παραχωροῦντος τῆμέραν τινὰ τὰ σκηπτρα τῆς ὑπεροχῆς εἰς τὴν στιβαρὰν χεῖρα καὶ διάνοιαν τῆς ρωσικῆς ὀρθοδοξίας ἢ τοῦ σλαβικοῦ μηδενισμοῦ, ἀλλὰ τοῦτο τὸ μέλλον δὲν εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς μελέτης ταύτης, ἀρκουμένης μᾶλλον, ἵνα στρέψῃ τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἐπὶ συγχρόνων θεμάτων καὶ προβλημάτων, ὀρρωδούσης δὲ νὰ ἀναπετάσῃ τὸν πυκνὸν πέπλον τῆς "Ἰσίδος τοῦ μέλλοντος καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ τὰ ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ ἀποκείμενα μυστήρια τῆς ἱστορίας. Καὶ τοῦτο πράττω σήμερον, ἀποπειρώμενος νὰ διατυπώσω καὶ νὰ διαλευκάνω ὅσον τὸ δυνατόν μίαν ἀπόκρυφον πληγὴν καὶ μίαν ἠθικὴν νόσον τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, ἣτις πρόκειται νὰ λύσῃ, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν θαυμαστῶν αὐτῆς, ἕνα περιπλέον κόμβον ἐκ τοῦ δεσμοῦ τοῦ μέλλοντος, ἐν ἰδίᾳ κοίτῃ μετοχετεύουσα τὸ ρεῦμα τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας.

Εἶπον ἄνωτέρω, ὅτι βαρεῖα ὀμίχλη ἐπαπειλεῖ τὴν αἰθρίαν τῆς εὐρωπαϊκῆς μεσημβρίας. Ἡ ἀπειλὴ αὕτη παρίσταται κατ' ἐξοχὴν διπλῆ, ἀξιοῦσα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον νὰ ταράξῃ τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ τὴν ἀκατάπαυστον ἐργασίαν: πανσλαβισμὸς, μηδενισμὸς. Ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία δὲν ὀφείλει ν' ἀνησυχῆσῃ βεβαίως ἢ διὰ τὸ πρῶτον μόνον σύμπτωμα τοῦ πάσχοντος φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ρωσικῆς φυλῆς· καὶ πρὸς τοῦτο ἀρκεῖ ἀπλῆ μόνον προφύλαξις κατὰ τοῦ πανσλαβισμοῦ διὰ συνεννοήσεως καὶ ὁμοφωνίας τῶν μεγάλων δυνάμεων, ἣ δὲ Εὐρώπη σωφρονοῦσα δύναται ν' ἀποσοβῆσῃ πάντα κατ' αὐτῆς ἐπικρεμῶμενον κίνδυνον. Αὕτη εἶναι ἡ μόνη συνταγὴ καὶ ἡ μόνη συμβουλὴ κατὰ παντὸς φόβου ἀπὸ τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, ὅστις πρὶν ἢ διατυπώσῃ ἀγερώχους ἀξιώσεις περὶ ἐκπολιτευτικῆς ἡγεμονίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὄφειλε νὰ θεραπεύσῃ καὶ νὰ ἐξαλείψῃ τὰ ἴδια ἀμπλακῆμα-

φυλῆς ἀληθῶς νεαρᾶς καὶ πλήρεις μέλλοντος. Εἶναι τὰ σλαβικὰ φύλα . . . Οἱ λαοὶ οὗτοι εἶναι ἀκόμη ὀλίγον γνωστοί, ὀλίγον δὲ κατενοήθησαν. Καὶ ἄλλοι μὲν εἶδον παρ' αὐτοῖς τραχύτητα καὶ βραδύτητα ἐκεῖ ἔνθα ὑπῆρχεν ἔλλειψις ἰδεῶν, αἰσθημάτων καὶ συνθέτων ἀρετῶν, ὑπ' ἑλλων δὲ ὠνομάσθη κακία ἢ ἔλλειψις ἀνατροφῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναπτύξεως. Ὁ δὲ αὐτοκρατορικὸς καὶ θρησκευτικὸς φετιχισμὸς, δι' ὃν ἅπαντες τοσοῦτον σκληρῶς ἐμέμψαντο τοὺς λαοὺς τούτους, τυγχάνει τεκμήριον ἀνάγκης πολλῆς πίστεως, ὡς τοιοῦτον δὲ ὁ πρῶτος ὄρος μελλούσης προόδου. Παρθενικοὶ τὴν καταγωγὴν οὗτοι οἱ Σλάβοι, τοιοῦτοι οἱοὶ κατήρχοντο ἀπὸ τῶν ὀρέων τῆς Ἀσίας, εἶναι κεκλημένοι εἰς τὴν κληρονομίαν τοῦ ἡμετέρου πολιτισμοῦ. Ἴνα πεισθῇ τις δὲ περὶ τούτου, ἀρκεῖ νὰ μελετήσῃ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ ὥρα τῆς κληρονομίας δὲν ἐσήμενον ἔτι καθ' ὅσον ὁ καθολικὸς πολιτισμὸς προβαίνει, κατὰ τοσοῦτον οἱ ὄροι τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ ποικίλλονται. Ἡ κυριαρχία τῆς συγχρόνου Ρωσίας, ἐν τῷ χαρακτῆρι αὐτῆς ὡς εὐρωπαϊκῆς ἀποικίας, ὁμοιάζει ὑπὸ πολλὰς ἀπόψεις πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν ἐπὶ τῶν κελτικῶν λαῶν κυριαρχίαν. Καθ' ἣν τῆμέραν οἱ Σλάβοι ἀναδιδάσσωσι τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν πίστιν εἰς τὸ ὑπέροχον σημεῖον τῆς ὑπὸ τῆς ἀνθρωπότητος σωρευθείσης ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς πείρας, συνυψίζοντες αὐτὰς ἐν τινὶ ἰσχυρᾷ φυσιογνωμίᾳ, ἣτις θέλει χρησιμεύσει ὡς σύνδεσμος εἰς τὰς ἀτομικὰς αὐτῶν τάσεις καὶ διαφωτίσει τὰ ἰδιωτικὰ αὐτῶν ἦθη ὡς καὶ τὰς ἔθνικὰς παραδόσεις, μόνον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην θέλουσιν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἡρωϊκὴν αὐτῶν ἐποχὴν, ἀναλαμβάνοντες τὴν πανάρχαιον τοῦ πολιτισμοῦ ἐργασίαν. (Breutano, La Civilisation et ses lois, Morale sociale 422—425.)

τα, εὐπρόσωπος παριστάμενος ἑταῖρος καὶ συνεργὸς ἐν τῇ ἐκπολιτευτικῇ ἐργασίᾳ τῆς συγχρόνου εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας.

Ἄλλ' ὁ Μηδενισμὸς, ὡς ἀρχὴ καὶ ὡς νόσος τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, εἶναι ἢ ἀπειλὴ, ὑφ' ἧς ἀληθῶς δύναται ν' ἀδικηθῇ ἢ Ἐυρώπη, αὐτὴν μόνην τὴν Ῥωσίαν ἀφορῶσα, καὶ ἧτις μετὰ τοῦ πανσλαβισμοῦ, τῆς ἐξημμένης ταύτης ὑπερευαισθησίας καὶ φιλοδοξίας τοῦ ρωσικοῦ πνεύματος, διαδοθεῖσα εἰς ἕλατὰ στρώματα τῆς κοινωνίας ὑπὸ τοῦ χιμαιρικοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν σλάβων ἰδεολόγων, ἐκμεταλλευθεῖσα δὲ ἐπιτηδεῖως δι' ἰδίους σκοποὺς ὑπὸ κυβερνήσεως, εὐρισκούσης λόγον τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς ἐν τῇ διηνεκεῖ τῶν πνευμάτων ἐξάψει, εἶναι ἢ σοδαρωτάτη γάγγραινα, ἢ διαβιβρώσκουσα καθ' ἐκάστην τὸν ἠθικὸν ὀργανισμὸν τῆς ρωσικῆς κοινωνίας. Ἡ παροῦσα μελέτη δὲν ἀξιοῖ ἐπακριβῶς νὰ διατυπώσῃ, οὔτε νὰ λύσῃ προσηκόντως τὸ πρόβλημα τοῦτο κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ φύσιν καὶ ὅπως πράγματι ὑφίσταται, τοσοῦτον ἐπασχολοῦν σήμερον οὐ μόνον τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς Ῥωσίας, ἀλλὰ καὶ τὴν λοιπὴν εὐρωπαϊκὴν κοινωνίαν καὶ δημοσιότητα, ἐν ἧ τὸ ζήτημα τοῦ Μηδενισμοῦ, ὅπως καὶ τὸ τοῦ Πανσλαβισμοῦ, κατέστη ἐν τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων καὶ ἐξεγειρόντων τὴν κοινὴν περιέργειαν ζητημάτων, τὸ μὲν εἰς τὰς ὑπόπτους πληροφορίας, τὰς ἀπὸ κυβερνητικῆς ρωσικῆς πηγῆς ἐκπηγαζούσας, τὸ δὲ ἕνεκα τῆς μυθοπλαστικῆς φαντασίας τῶν ἀνταποκριτῶν εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων, ἐπιζητούντων πολλάκις νὰ συγκρατῶσι ζωηρὸν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀναγνωστῶν αὐτῶν ἐν ταῖς συγκινήσεσι καὶ ταῖς ὑπερβολαῖς τῆς διηγήσεως, ἔστω καὶ ἐπὶ βλάβῃ καὶ ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ἀληθείας. Αἱ ἀκριβεῖς περὶ μηδενισμοῦ πληροφορίαι εἶναι πράγματι ἐλάχισται· ὡς ἐκ τούτου δὲ δὲν δυνάμεθα νὰ σπουδάζωμεν τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἀρχὴν καὶ φύσιν οὔτε ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν θεωρητικῶν αὐτοῦ, οὔτε ἐν τινι ἀνεγνωρισμένῃ καὶ ἐλευθέρως βιούσῃ κοινωνικῇ ἢ πολιτικῇ μερίδι, ἵνα κατανοήσωμεν αὐτὸν καὶ ἐκτιμήσωμεν ἐν συνειδήσει καὶ καθ' ὀλοκληρίαν. Μόνον δὲ ἀσφαλῆ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν καὶ διατυπώσωμεν συμπεράσματα, μελετῶντες τὴν μέχρι τοῦδε πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ῥωσίᾳ, ἀφ' ὅτου διὰ τοῦ Μεγάλου Πέτρου εἰσῆλθεν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν οἰκογένειαν καὶ ἐκτιμῶντες ἀμερολήπτως τὰ νοσηρὰ ἐκεῖνα συμπτώματα τῆς διαβιβρώσκουσης τὸν ρωσικὸν ὀργανισμὸν ἐπισφραγίσεως νόσου, οἷα ταῦτα διατυπώθησαν ἐν τισι βιβλίοις, ὑπόπτοις κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὡς ἐκ τῆς μεροληπτικῆς τάσεως μεθ' ἧς εἶναι γεγραμμένα, εἴτε ἐν τισι ποινικαῖς δίκαις, ὧν ἡ διαδικασία, δημοσιευθεῖσα ἐν Ἐυρώπῃ εἶναι ἡ πρωτίστη τῶν πηγῶν τῶν περὶ μηδενισμοῦ εἰκοτολογιῶν καὶ σκέψεων τοῦ δημοσίου· ἀλλὰ πρὶν ἢ εἰσελθῶμεν εἰς τὴν ἔρευναν αὐτοῦ, ρίψωμεν κατὰ πρῶτον παραδικὸν βλέμμα ἐπὶ τοῦ παρελθόντος τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, καὶ ἐπὶ τῶν αἰτίων, ἅτινα παρήγαγον τὸ νόσημα τοῦτο, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θέλομεν κατανοήσῃ αὐτὸ πληρέστερον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ζοφερᾷ μορφῇ

καὶ φύσει, ὅφ' ἦν περὶσταται εἴτε ἐν ταῖς ἐκθέσεσι τῆς ῥωσικῆς κυβερνήσεως, εἴτε ἐν ταῖς μυθοπλαστικαῖς διηγήσεσιν εὐφραντάστων ἀνταποκριτῶν τῆς ἐν Εὐρώπῃ δημοσιογραφίας.

Α'.

Ἡ Ρωσία, ἐν τοῖς ἀπερζάντοις τῆς ὁποίας ἀδύτοις μόλις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Πέτρου ἤρξαντο διεισδύουσαι ἀκτῖνες τινὲς εὐρωπαϊκοῦ φωτισμοῦ διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων, ὅς τὸ ἰσχυρὸν ἐκεῖνο πνεῦμα, συνδυάζον ἐν τῷ χαρακτῆρι αὐτοῦ τὸν ἀσιάτικόν δεσποτισμὸν καὶ τὴν αὐθιχεσίαν, ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν εὐπνευσίαν τῆς εὐρωπαϊκῆς προόδου, εἰσῆγαγεν εἰς τὸ μέγα αὐτοῦ κράτος, εἰσῆλθε πράγματι εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν βίον καὶ τὴν κίνησιν τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος κατ' ἐξοχὴν διὰ τῆς δευτέρας Αἰκατερίνης. Ἡ ἕκτακτος ἐκείνη γυνή, ἥτις εἰς πᾶν βῆμα τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς βίου ἀναμιμνήσκει ἡμῖν τὴν Σεμίραμιν τῆς Ἀνατολῆς, ἐκέκτητο ἀφ' ἐνός μὲν ἐν τῷ χαρακτῆρι ὄλα τὰ θέλητρα, τὴν γοητείαν καὶ τὴν μεγαλοδωρίαν ἀνατολίτιδος Ἀστάρτης, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὴν ἰσχυρὰν φύσιν καὶ τὴν ἐπιβλητικὴν φυσιογνωμίαν, τὴν ποίησιν ἱερείας τοῦ βορρᾶ, οἵα ἀπεικονίζονται ἡμῖν ἐν ταῖς ποιητικαῖς διηγήσεσιν ἐναπολειφθέντος βάρδου τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀναμιμνήσκουσα μυστικὴν τινα νύμφην τῶν σλαβικῶν παραδόσεων. Ἦτο ἔξοχον κρᾶμα παραδόξων καὶ ἀκαταλήπτων ἀντιθέσεων. Ἐπιτρέψασα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν δολοφονίαν τοῦ νομίμου αὐτῆς συζύγου, ἐγένετο ἐκ περιτροπῆς ἐρωμένη τῶν Ποτέμκιν, τῶν Ὀρλώφ καὶ τοσοῦτων ἄλλων μεγιστάνων τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλ' ἅμα καὶ εὐνοουμένη τοῦ Βολταίρου, τοῦ Διδερότου καὶ ἄλλων ἐγκυκλοπαιδικῶν, οὐχὶ μόνον ἐκ λόγων γυναικειᾶς ματαιότητος, ἀλλ' ἐκ τινος ἀνωτέρας ἀνάγκης τοῦ πνεύματος αὐτῆς. Ἡ Εὐρώπη ὤκτειρε πολλάκις τοὺς σκανδαλώδεις αὐτῆς ἔρωτας, ἀλλ' ἐθαύμασεν ἀφ' ἐτέρου τὰ μεταρρυθμιστικὰ αὐτῆς σχέδια καὶ τοὺς νόμους, ἀνακηρυχθέντας ὑπὸ τοῦ Φιλαγγιέρη¹ ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς πολιτικῆς σοφίας τῶν χρόνων ἐκείνων, αὕτη δὲ, θαυμασθεῖσα ὑπὸ κολλάων τε καὶ ἐνθουσιαστῶν, θερμάνασα τὸν λυρικὸν οἶστρον τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Διδερότου,² ἰδόντος ἐν τῇ ἐκτά-

1- Ὁ κώδιξ τῆς Αἰκατερίνης παρέχει μοι πλείους σκέψεις ἢ ὁ εἰς τὸ ἀρχιπέλαγος ἀποσταλεὶς αὐτῆς στόλος. (Βιβλ. I, 3.)

2 Ἡ θύρα τοῦ γραφείου τῆς ἡγεμονίδος εἶναι ἡνεωγμένη εἰς ἐμὲ καθ' ἐκάστην ἀπὸ τῆς τρίτης μέχρι τῆς πέμπτης μ. μ. ἐνίοτε δὲ καὶ μέχρι τῆς ἕκτης. Εἰσέρχομαι· κάθημαι καὶ συνδιαλέγομαι μετὰ τῆς αὐτῆς. ἦν καὶ σεῖς μοὶ ἐπιτρέπετε ἐλευθερίας, ἐξερχόμενος δὲ ἀναγκάζομαι νὰ ὁμολογήσω εἰς ἑμαυτὸν, ὅτι εἶχον τὴν ψυχὴν ἐλευθέρου ἀνδρός ἐν τῇ καλουμένῃ χώρᾳ τῶν δούλων. "Α! φίλη μου, οἶα ἡγεμονίς! ὁποῖα ἕτακτος γυνή! Δὲν θέλω κατηγορηθῆ ὡς ἀργυρώνητος ἐπὶ τοῖς ἐγκωμίοις μου, διότι ἔθηκα τὰ στενότατα εἰς τὴν μεγαλοδωρίαν αὐτῆς ὄρια· δεῖν δὲ νὰ πιστευθῶ, ἀπεικονίζων αὐτὴν διὰ τῶν λόγων τῆς· δεῖν ἵνα ἀπασα εἶπητε ὅτι ἐνοικεῖ ψυχὴ Βρούτου ὑπὸ τὴν μορφὴν Κλευπάτρας· ἢ αὐστηρότης τοῦ ἐνός

κτω εκείνη γυναικί τὴν ψυχὴν τοῦ Βρούτου ὑπὸ τὴν φυσιογνωμίαν τῆς Κλεοπάτρας, διατελεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον μέχρι τῆς σήμερον ἐκ τῶν προσφιλεστάτων θεμάτων τοῦ μύθου καὶ τῆς ἱστορίας.

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐπῆλθεν ἐν τῷ γήρατι ἤδη τοῦ πνεύματος αὐτῆς καὶ τῆς καρδίας· ἀπέθνησκεν ἐξ ὀδύνης, ἀνίκανος καὶ ἐξορκίστη τὸ ἀκάρταρον ἐκεῖνο πνεῦμα τῆς νέας ζωῆς καὶ κινήσεως τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ ὁποῖον τοσάκις ἄλλοτε εἶχεν ἐπικαλεσθῆ ἐν ταῖς συνδιαλέξεσιν αὐτῆς καὶ ταῖς ἀλληλογραφίαις μετὰ τοῦ Βολταίρου, τοῦ Διδερότου, τοῦ Γρίμ καὶ ὑποθάψασα μόνον ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῇ τὴν ἀντιδραστικὴν ἐκείνην συμμαχίαν τῆς μοναρχικῆς Εὐρώπης κατὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὴν υἱὸς Παῦλος, θαυμαστής τοῦ Ναπολέοντος, ἐδολοφονήθη προῶρως, ἵνα διαδεχθῆ αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος, εὐτυχὴς ἀντίπαλος τοῦ Γαλάτου κατακτητοῦ, νικηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ πολλάκις, ἀλλὰ νικητῆς ἐπὶ τέλους εἰσελθὼν μετὰ τῶν Συμμάχων εἰς Παρισίους. Προσβληθεὶς ἐκεῖ, ὅπως καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ εἰσβαλόντες Κοζάκοι, ὑπὸ τῆς μολυσματικῆς ἐκείνης νόσου, ἀφ' ἧς ἔσπευδον οἱ Σύμμαχοι καὶ θερμπεύσωσι τὴν Γαλλίαν διὰ τῆς παλινορθώσεως τῶν Βουρβόνων, εἶδε θνήσκων τὰ πρῶτα αὐτῆς κρούσματα καὶ συμπτώματα ἐν Ῥωσίᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1825. Μετ' αὐτὸν ἀνέβαιεν ἐπὶ τὸν θρόνον τῶν Τσάρων Νικόλαος ὁ Α', πρωτόλειος προπέρων τῆς βασιλείας του εἰς τὸν Ῥωσικὸν λαὸν τὴν ἐν τῷ αἵματι καταστολὴν ἐπικινδύνου συνωμοσίας πολλῶν εὐγενῶν, δηλητηριασθέντων ὑπὸ τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν τῆς ἐλευθερίας, ἧτις ἀπὸ τῆς Γαλλίας ἀρξαμένη εἶχε καταστῆ ἤδη κοινὸν εὐαγγέλιον τῶν λαῶν τῆς Δύσεως, καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ τραχὺς αὐτοκράτωρ εἶχε διατηρήσει ἀπαρμείωτον μίσους αἴσθημα, ὑπάρξας δῆμιος αὐτῆς καὶ καταστροφεὺς οὐ μόνον ἐν Ῥωσίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, ἰδίως ὁπότε ἐν τῷ θυελλώδει ἔτει 1848 προσεκαλεῖτο ὑπὸ κλονιζομένου μονάρχου καὶ δώσῃ αὐτῷ χεῖρα βοήθειας καὶ καὶ ἐπανορθώσῃ τὴν τάξιν, σωφρονίζων τὴν ἔνοχον ἀποστασίαν εὐγενοῦς λαοῦ, διεκδικουῦντος τὸ κύρος τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ συνειδήσεως καὶ κυριαρχίας.

Νικόλαος ὁ πρῶτος ἀνέβη ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ρωσίας ὡς ὁ ἐξοχώτατος τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἀντιδραστικῆς τάσεως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Καθόλου αὐτοῦ σύμβολον ἦτο τὸ *Statu quo* ἐν ταῖς ἐθνικαῖς, κοινωνικαῖς καὶ πολιτικαῖς σχέσεσιν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ρωσίας· εἰ καὶ πλασθεὶς ἀπὸ τῆς ζύμης ἐκείνης, ἀφ' ἧς εἶχε πλασθῆ ὁ Πέτρος καὶ ἡ Αἰκτερίνη, οὐς ἀποκαλεῖ μεγάλους ἡ ρωσικὴ ἱστορία, ἐκέκτητο μὲν τὸν αὐστηρὸν αὐτῶν χαρακτηῖρα, ἀλλ' ἔσπευδεν τὸ μεταρρυθμιστικὸν καὶ νεωτεριστικὸν ἐκείνων πνεῦμα, ἕνεκα τοῦ ὁποῦ τοσοῦτον ἐξοχὸν κατέλαβον ἀμφότεροι θέσιν ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ρωσικῆς

μετὰ τῶν θελημάτων τῆς δευτέρας· ἀπίστευτος ὑπεροχὴ ἐν ταῖς ἰδέαις μεθ' ὅλης τῆς χάριτος καὶ δυνατῆς περὶ τὴν ἔκφρασιν ἐλαφρότητος· ἔρωσ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὡς οἷον τε εὐρύς· γνῶσις τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους τῆς, οἷας ἔχετε ὑμεῖς τοῦ ὑμετέρου οἴκου, (*Mémoires, Correspondance et ouvrages inédits de Diderot, T. III, p. 118*).

κοινωνίας. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐγκαινίζεται αὐστηρότατον σύστημα πολιτικῆς κηδεμονίας, ἀποκλείον πᾶσαν ἀνεξάρτητον τάσιν καὶ αὐστηρῶς τιμωροῦν πάντα νεωτερισμόν, δυνάμενον νὰ καταστῇ ἐπικίνδυνος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦτονον εἰς τὰ πνεύματα, δυνάμενον νὰ γαλβανίσῃ καὶ ἐπ' ἐλάχιστον τὴν μακαρίαν ἐκείνην στασιμότητα τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, ἧς ὁ τραχὺς αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ ὑπέρτατος ποντίφηξ. Ἡ ρωσικὴ κοινωνία δὲν ἠδύνατο ν' ἀναπνεύσῃ ὑπὸ τὸν βαρὺν πόδα τοῦ Ἐφιάλτου τοῦ δεσποτισμοῦ· ἡ ἐπιστήμη κατεδιώκετο ἀμείλικτως, ὡς ἡ ἰδίως δυναμένη νὰ εἰσαγάγῃ καινοὺς θεοὺς καὶ δαιμόνια καὶ ἡ φιλολογίᾳ προεγράφετο καὶ καθείργετο ἐν τοῖς δεσμοτηρίαις, ἡ δὲ διὰ τὸ ἀσφαλέστερον ἐν Σιβηρίᾳ¹ καταπληκτικὴ δὲ ἄτομία εἶχε καταβάλλει τὸν μέγαν ἐκείνον κολοσσόν, ὃν οὐδεμίᾳ φωνῇ ἠδύνατο νὰ συγκινήσῃ καὶ οὐδεμίᾳ συγκίνησις νὰ ἐξεγείρῃ.

Ἄλλὰ μεθ' ὅλον τὸν σκληρὸν ἀποκλεισμόν τῆς Ρωσίας ἀπὸ παντὸς συγχρωτισμοῦ μετὰ τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, τὸ δημόσιον πνεῦμα, ἰδίως ἐν ταῖς ἀνωτάταις τάξεσι, δὲν διετέλεσε ξένον καθ' ὅλοκληρίαν τῆς ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ κινήσεως. Ἐλλείποντος ἰδίου ἐθνικοῦ βίου, ὁ Ρῶσος εὐγενῆς προσηταιρίζετο πᾶν τὸ ἐν Εὐρώπῃ ἰσχύον εἴτε ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, εἴτε ἐν τῇ κοινωνίᾳ· οὕτως ἡ ἀνωτέρα τάξις τοῦ ρωσικοῦ κράτους, στρατολογουμένη κατ' ἐξοχὴν ἐξ ἀλλοδαπῶν στοιχείων, μηδὲν κοινὸν κατὰ συνέπειαν ἔχουσα μετὰ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος καὶ φρονήματος, ἐτρέφετο καθ' ὅλοκληρίαν ὑπὸ τῶν ξενικῶν ἰδεῶν, αἵτινες εἰσῆρχοντο εἰς Ρωσίαν ἐκ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, χωρὶς οὔτε ἡ ὑψηλὴ ἀστυνομία, οὔτε ἄλλη τις ἀνωτάτη ἐν τῇ πολιτείᾳ δύναμις νὰ δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἰδεῶν τούτων, αἵτινες δίκην μολυσματικῆς νόσου παρηκολούθουν τὸν ἐξ Εὐρώπης εἰσερχόμενον εἰς τὸ ὀρθόδοξον κράτος, ἀδυνάτου οὔσης πάσης ψυχικῆς καθάρσεως ἐν τοῖς ρωσικοῖς μεθορίαις. Οὐδὲν ὑπῆρχε ρωσικὸν ἐν τῇ ρωσικῇ κοινωνίᾳ, κατισχυόντων ἐν τῷ τρόπῳ τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τοῦ ζῆν γερμανικῶν καὶ γαλλικῶν ἐθίμων, τοῦ δὲ ἐθνικοῦ πνεύματος οὐδεμίαν κεκτημένου ἰδίαν ἀτομικότητα καὶ ζῶν πρὸς διατύπωσιν τῶν ἰδίων πόθων καὶ τάσεων εἴτε ἐν τῇ φιλολογίᾳ, εἴτε ἐν τῇ λοιπῇ κοινωνίᾳ. Ἡ φιλοπατρία, ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ εὐρυτάτῃ ἐννοίᾳ, σχεδὸν εἶπεῖν ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην λέξις ἄγνωστος καὶ μηδὲν σημαίνουσα, ὡς συμβαίνει παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς, οἵτινες ἀπολέσαντες πᾶσαν ἰδίαν πνευματικὴν καὶ ἐθνικὴν πρωτοβουλίαν, ἀκολουθοῦσι τυφλῶς τὸ ἄρμα ξένου πολιτισμοῦ καὶ ἀλλοτρίων ἰδεῶν,

¹ Διαρκούσης τῆς τριακονταετοῦς βασιλείας τοῦ Νικολάου ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ αὐστηρότης τῆς ἀστυνομίας ἦσαν τοιαῦται, ὥστε καθ' ἕνατος ἀδύνατος ἡ ἐπιτυχία οἰαζομένη σπουδαίας ἐπαναστατικῆς συνενώσεως. Ἀπόπειρά τινες λαβοῦσαι χώραν ἀπέληξαν εἰς τὴν ἐξορίαν ἢ τὴν εἰς καταναγκαστικὰ ἔργα καταδίκην τῶν ὀργανωσάντων αὐτάς. Ἡ ἀντίδρασις ἦτο πλήρης, ἀνυπόφορος δὲ καθίστατο ἡ ζωὴ διὰ πάντα ἀνεπτυγμένον ἄνθρωπον. Ἄπαντες σχεδὸν οἱ εὐφροεῖς ἄνδρες θνήσκουσι νέοι· τοῦτο δὲ συνέβη διὰ τὸ σύνολον τῶν ἐξοχωτάτων συγγραφέων τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐν Ρωσίᾳ. Réforme — Le Nihilisme en Russie, 205).

ἀνίκανοι αὐτοὶ ὄντες νὰ δημιουργήσωσι τι καινόν, ἀντάξιον τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀποστολῆς. Μία μὲν ὑρίσταντο πίστις μεταξὺ τῶν ἀνωτάτων τάξεων, διότι περὶ λαοῦ οὐδεὶς λόγος, ἢ τυφλὴ ἀφοσίωσις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, οὐχὶ ἀπόρροια ἐσωτῆς ὑπολήψεως, ἀλλὰ τυπικὴ τις μόνον καὶ κατὰ συνθήκην ἀναγνώρισις καὶ ἀποδοχὴ τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ μεγαλειότητος.¹ Οὕτω ξενισμὸς ἐν τῇ φιλολογίᾳ, πνευματικὴ δουλεία ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἦσαν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῶν πρώτων χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Νικολάου. Οὐδὲν ὑπέροχον πνεῦμα ἠδύνατο νὰ τολμήσῃ νὰ προσβάλλῃ τὴν φθισικὴν ταύτην κατάστασιν τῆς κοινωνίας, γινώσκον ὅτι ἔμελλε ν' ἀποθάνῃ ἐν τῇ εἰρῇ ἢ ἐν τῇ ἐξορίᾳ, ὡς συνέβη εἰς πάντας τοὺς ἀποπειραθέντας τὴν ἐξέγερσιν τοῦ δημοσίου φρονήματος. Μάτην Ρῶσος ποιητῆς τῶν χρόνων ἐκείνων, ὁ Γριβοιέδω, ἐν τῇ κωμωδίᾳ αὐτοῦ *Δυστυχία εἰς τὸ πνεῦμα*, ἐπικαλεῖται τὸν δαίμονα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ ἐπιζητεῖ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις ἔμελλε διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ νὰ δώσῃ νέαν ὄθησιν καὶ ζωὴν εἰς τὸ ἔθνος ὑπὸ τὸ παγερὸν πνεῦμα κλίνον ξενικῆς μιμήσεως καὶ κοινωνικῆς δουλοφροσύνης. «Εἶθε νὰ καταστρέψῃ ὁ κύριος, ἐπιφανεῖ που μονολογῶν ὁ ἦρως αὐτοῦ ἐν τῇ κωμωδίᾳ, εἶθε νὰ καταστρέψῃ τὸ ἄπειρον ἐκεῖνο πνεῦμα, τὸ ὅποτον ἐξώθει ἡμᾶς εἰς ἄσκοπον, τυφλὴν καὶ δουλικὴν ἀπομίμησιν. Εἶθε νὰ καταξιώσῃ ἐμπνέων διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἄνδρα τινὰ μὲ καρδίαν, τοῦ ὁποίου ὁ λόγος καὶ τὸ παράδειγμα νὰ δυνηθῶσι νὰ μᾶς ἐπαναγάγωσιν ἀπὸ τῆς θλιβερᾶς ταύτης νοσταλγίας πρὸς τὴν πατρίδα ἄλλων». . . . "Ἦθελεν ὁ ποιητῆς διὰ τῆς εὐχῆς ταύτης νὰ ἴδῃ ἀναζωπυρούμενον τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, νὰ ἴδῃ τὸ ἰθαγενὲς πνεῦμα γειρόμενον ἀπὸ τῆς ραστώνης καὶ τῆς δουλείας, ὑπὸ τὰ σάβανα τῆς ὁποίας διετέλει περιβεβλημένον, καὶ νὰ γονυπετήσῃ ἀναμφιβόλως πρὸ τοῦ ἀνδριάντος αὐτοῦ ἀποκαλυπτομένου· ἀλλ' οὐδεμίαν φωνήν, οὐδεμίαν ἀκρόασιν ἀπὸ τῆς ληθαργούσης ἐθνικῆς συνειδήσεως.

Καὶ ἡ ρωσικὴ κοινωνία, ὅτε μὲν γονυκλινὴς πρὸ τοῦ εἰδώλου τοῦ αὐτοκράτορος, ὅτε δὲ πρὸ τῶν πλαγγόνων τοῦ ξενικοῦ πνεύματος ἀνέμενεν ἐν τούτοις τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς καὶ ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων αὐτῆς ἔμελλε νὰ δώσῃ τὴν πρώτην ὄθησιν εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν κίνησιν τοῦ ἔθνους, ἐξάγων αὐτὸ ἀπὸ τῆς ραστώνης καὶ τῆς ἀκίνησιος.

Ἦτο ἡ ἐποχὴ τοῦ 1840· χρόνοι ζωηρᾶς ἐργασίας ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ κοινωνίᾳ, δυσοίωνα προοίμια τῆς κινήσεως ἐκείνης, ἣτις ἔμελλε ν' ἀπολήξῃ εἰς

1 Ὁ Ρῶσος ἦτο ἀγέρωχος ἐπὶ τῷ Τσάρῳ αὐτοῦ· μόνον περὶ αὐτοῦ ἐλάλουν ἅπαντες, πᾶσα δὲ αὐτοῦ πράξις ἢ σχῆμα ἐσημειούντο ὡς τοσαῦτα σπουδαιότατα συμβεβηκότα. Ἐν μειδιάμα τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ἐπίφθονος ἐν ὅλῃ τῇ χώρᾳ εὐνοία, αὐστηρὸς τις δὲ αὐτοῦ λόγος ἐπέφερε τὸ ἀποτέλεσμα κεραυνοῦ, πάσης φαντασίας συγκεντρομένης περὶ τὸ μοναδικὸν τοῦτο κέντρον· ἰδεῶδες τῆς κοινωνίας ἦτο ἡ προσέγγισις τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἡ ἀξίωσις τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ χαρίτων. Οὕτως ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πρωτευούσαις ἕως καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἀντήχει ἀσίκοτε ἀδιάκοπος συμφωνία ἐπευφημιῶν διὰ πᾶσαν λέξιν ἢ πρᾶξιν τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου. (Schédo-Ferroti *Le Nihilisme en Russie*, 15).

τὴν ἐπανστάσιν τοῦ 1848. Ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης διαφκίνονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον τὰ σημεῖα τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης σκοτεινά, ἀπειλητικὰ διὰ τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀρχοντος καθεστῶτος: Ἐν Γαλλίᾳ μὲν αἱ ποικίλαι κοινωνιστικαὶ καὶ πολιτικαὶ σχολαί, αἵτινες δὲν ἔπαυσαν ὑποσκάπτουσαι τὰ θεμέλια τῆς κοινοβουλευτικῆς πολιτείας, ἧτις διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ 1830, διὰ τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου καὶ τοῦ Γκυζώτου εἰσήγε τὴν Γαλλίαν εἰς νέας ἱστορικὰς τρίβους, καθιερώσασα ἐπὶ τέλους, κατόπιν τοσοῦτων δοκιμασιῶν καὶ ἐπαναστάσεων, τὸ κῆρος καὶ τὴν σημασίαν τῆς λεγομένης τρίτης τάξεως ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ. Ἐν Γερμανίᾳ τὰ νέα κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ κόμματα, τὰ ἀποτελεσθέντα ἐκ τῆς μεγάλης πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ζυμώσεως, ἧτις ἐπὶ τοσοῦτον εἶχεν ἀλλοιώσει τὸν ἐθνικὸν βίον κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἡ *Νέα Γερμανία* καὶ οἱ περὶ τὴν ἀριστεράν τῆς σχολῆς τοῦ Ἐγέλου πτέρυγα δημοκρατικοί. Ἐν τῇ ἰταλικῇ χερσονήσῳ ἡ σχολὴ τῆς *Νέας Ἰταλίας*, ζητοῦσα τὴν ἐνότητα τῆς πατρίδος διὰ παντὸς μέσου καὶ μὴ ἀπισθοχωροῦσα ἀπέναντι οὐδενὸς κωλύματος, καὶ αὐτὴν τὴν δολοφονίαν διδάσκουσα χάριν τῆς πραγματούσεως τοῦ ἐθνικοῦ καὶ πολιτικοῦ αὐτῆς ιδεώδους: πάντα ταῦτα καὶ ἕτερα ἀνάλογα φαινόμενα ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ τῆς Εὐρώπης ὀρίζοντος δὲν παρήρχοντο ἀδιαφόρως ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ρωτικῆς κοινωνίας, ἧς ἡ ἀνωτάτη τάξις, ἀνατρεφομένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ, ἔφερε μεθ' ἑαυτῆς ἐπανερχομένη εἰς Ρωσίαν τὰς ἐντυπώσεις τῶν νέων δογμάτων, ὑφ' ὧν ἐλικνίζετο τότε ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία: καὶ βαθμηδὸν ἡ ἰδέα τῆς πνευματικῆς ἀπολυτρώσεως καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀνεξαρτησίας ἐπὶ βάσεων συμφώνων πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς νέας ἱστορίας εὔρε καὶ ἐν Ρωσίᾳ τοὺς προφήτας αὐτῆς καὶ τοὺς προσηλύτους, οἵτινες ὁσημέραι πληθυνόμενοι καὶ κρατυνόμενοι ἐν τῇ ἐνεργείᾳ καὶ ἐργασίᾳ ἔδωκαν τὸ πρῶτον σύνθημα τῆς πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐν τῇ χώρᾳ ζωῆς καὶ κινήσεως.

Πρώτιστος πάντων ὑπῆρξεν Ἀλέξανδρος ὁ Χέρτσεν. Γόνος ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας, εὐφυέστατος καὶ ζωηρότατος, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀνωτέρα φιλοσοφικὴ διάνοια, ἀξία κρείττονος ἐποχῆς καὶ κοινωνίας, εἰς τῶν μεγίστων συγγραφέων τῆς Ρωσίας, ἐφάμιλλος πρὸς τὸν Ἰωσήφ Μαρξίνην ἐπὶ τῇ ἐπιδράσει, ἣν ἔσχεν ἐπὶ τοῦ δημοσίου φρονήματος καὶ τῆς κοινωνικῆς ἐξεγέρσεως καὶ αὐτοσυνειδησίας τῆς πατρίδος του, Ἀλέξανδρος ὁ Χέρτσεν, ζητῶν τὴν ἀναγέννησιν αὐτῆς, ἀλλ' ἐκτραχυνθεὶς ἐκ τῶν διωγμῶν καὶ τῶν προγραφῶν, ἔρριψε πρώτῳ τὸν σπῆρον τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ τῇ διανοίᾳ τῆς ρωτικῆς κοινωνίας, εἰ καὶ μὴ πρεσβεύσας δὲ καθ' ὀλοκληρίαν τὰς ἀνατρεπτικὰς τῶν συγχρόνων μηδενιστῶν τάσεις, δύναται οὐχ ἤτσον νὰ θεωρηθῇ ὡς πρῶτος δοὺς ὄθησιν εἰς τοὺς θεωρητικούς τῆς μηδενιστικῆς αἵρέσεως, ἧτις ἀπὸ τινος χρόνου λυμαινεται μέχρι γαγγραινῆς τὸν ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν ὀργανισμὸν τῆς Ρωσίας.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Χέρτσεν καθίστατο γνωστός ἐν τῇ ρωσικῇ δημοσιότητι διὰ τῶν πρώτων αὐτοῦ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Iscander συγγραμμάτων, ἐν οἷς ἐπιστολαὶ περὶ τῆς σπουδῆς τῆς φύσεως, γεγραμμέναι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πνεύματος τῆς νεοεγγελευανῆς φιλοσοφίας, ὡς καὶ διὰ τοῦ μυθιστορήματος αὐτοῦ *Τίς πταίει*, καὶ κατελάμβανεν ἀμέσως διαπρεπῆ ἐν τῇ οἰκείᾳ φιλολογίᾳ θέσιν, τὸ ρωσικὸν πνεῦμα ἤρξαστο ἔτι μᾶλλον συγκινούμενον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ξένων ἰδεῶν ἐρχομένων κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας. Αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι ἐν Γαλλίᾳ μὲν τῶν Σαιν-Σιμωνιστῶν καὶ τῶν ποικίλων αὐτῶν διακλαδώσεων, ἐν Γερμανίᾳ δὲ τῶν διαφόρων τάσεων τῆς ἐν ἀποσυρθεσὶ ἤδη διατελούσης σχολῆς τοῦ Ἐγέλου καὶ ἰδίως τῆς περὶ τὸν Strauss, τὸν Feuerbach, τὸν Max Stirner, τὸν Κάρολον Μαρκ ἀριστερᾶς αὐτῆς πτέρυγος, ἀποπνέουσαι τὸν κόρον τοῦ καθεστῶτος, προκηρύττουσαι τὴν ἀνατροπὴν καὶ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ παρηκμακότος ἐν Εὐρώπῃ βίου ἐπὶ νέων βάσεων θρησκευτικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν, ἐτύγχανον ἀμέσου ἀποδοχῆς καὶ πολιτογραφήσεως ἐν τῇ ἐξεγειρομένῃ ἤδη καὶ διψῶσῃ πρὸς νεωτερισμοὺς καὶ μεταρρυθμίσεις ρωσικῇ κοινωνίᾳ. Διὰ τῆς εἰσβολῆς ταύτης τῶν καινοφανῶν τούτων θεωριῶν ἐν Ρωσίᾳ ἤρξαστο καὶ ἐνταῦθα ἀναπτυσσόμενος πνευματικὸς τις βίος, αἷσιος οἰωνὸς καὶ προάγγελος νέας τάξεως ἐν τῇ πατρίδι τῶν Τσάρων. Ἡ φιλολογικὴ ἐκείνη κίνησις, ἣτις ἄμα ἀρξάμενη κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ αἰῶνος τούτου δι' ἀνδρῶν, οἷοι ὁ Pousckin καὶ ὁ Καραμζῖνος, εὐρωπαϊκαὶ ἐπισημότητες, εἶχε σταματήσῃ ἄμα τῇ εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσει τοῦ Νικολάου, καθίστατο καὶ πάλιν ζωηροτέρα μετὰ τὸ ἔτος 1840. Τῆς νέας δὲ ταύτης πνευματικῆς κινήσεως ἐξαχώτατοι ἀντιπρόσωποι παρίστανται ὁ Belinsky, ἀγέρωχος χαρακτήρ, κριτικὸς νοῦς πρώτης τάξεως ἄξιος νὰ διαπρέψῃ ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ, μισῶν μέχρι μανίας τὸ σύστημα τῆς ρωσικῆς δεσποτείας, ὁ Τσερνικέφσκις, ὅστις πρῶτος διετύπωσεν ἐλευθέρως ἐν ρωσικοῖς βιβλίοις τὰς κοινωνιστικὰς θεωρίας, καὶ ὑπὲρ πάντας τούτους ὁ Χέρτσεν, ὅστις διὰ τῆς ἀκαμάτου αὐτοῦ ἐνεργείας καὶ δραστηριότητος ἔδωκε τὴν πρώτην ὄθησιν κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἤδη ταράττουσαν τὴν Ρωσικὴν κοινωνικὴν ζύμωσιν.

Ὁ Χέρτσεν ἐγεννήθη τὸ 1812. Νέος ἔτι τὴν ἡλικίαν κατελήφθη ὑπὸ ζωηροῦ αἰσθήματος μίσους καὶ ἀντιπαθείας κατὰ τοῦ ἀρχοντος ἐν Ρωσίᾳ δεσποτικοῦ συστήματος. Ἐξορισθεὶς τῆς πατρίδος ἕνεκα τῶν ἐλευθέρων αὐτοῦ τάσεων, ἐπανελθὼν μετὰ τινὰ χρόνον, ἀλλ' ἐξορισθεὶς καὶ πάλιν, ἀποκατέστη ὀριστικῶς ἐν τῇ Εὐρώπῃ, ὅθεν παλαιῶν μετὰ τόλμης κατὰ τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως, κατέστη ἐν βραχεῖ διαστήματι χρόνου εἰς τῶν περιφανεστάτων ἀνδρῶν τῆς ἐπαναστατικῆς Εὐρώπης, συνεργαζόμενος εἰς τὴν ἰδέαν καθολικῆς τινος ἀνατροπῆς μεθ' ὄλων τῶν ἐπιφανῶν ναυαγίων τῆς ἐπαναστατικῆς τοῦ 1848 θυέλλης, μετ' ἀνδρῶν, οἷοι ὁ Ματσίνης, ὁ Κοσσούθ, ὁ Ledru-Rollin, ὁ Κάρολος Μαρκ καὶ ὁ Arnold Ruge. Ἐν ἔτει 1850 ἐδῆ-

μοτίευσε τὸ σπουδαιότατον τῶν ἔργων του, *de l'autre Rive*, βραθεῖαν προξενήσαν ἐν Εὐρώπῃ ἐντύπωσιν. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἦτο συλλογὴ πολιτικῶν ἐπιστολῶν καὶ μελετῶν περὶ τῶν γεγονότων τῶν ἐτῶν 1848 καὶ 1849, ὁμολογία τῆς πολιτικῆς πίστεως τοῦ προγεγραμμένου συγγραφέως, σπαραξικάρδιος κρυγὴ ἀλγούσης ψυχῆς καὶ καρδίας ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ τοσούτων ἐλπίδων, αἵτινες διηγέρθησαν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ καὶ αἵτινες ἤδη ἐμαραίνοντο ὑπὸ τὴν παγετώδη πνοῇ τῆς ἀντιδράσεως, ἣτις καταπνεύσασα ἐκ Ρωσίας, εἶχεν ἀποπήξει πᾶσαν ζωὴν καὶ ἐνέργειαν τοῦ δημοσίου πνεύματος καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ. Καὶ ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις ταύτας ἀγρίας ὀδύνης ἔγραφε τὰ ἀκόλουθα: «Θέλω διατρέξει τὸν κόσμον ἠθικὸς ἐπαίτης· μάλιστα· ἀλλὰ θέλω ἐκρίζωσει καθ' ὅλοκληρίαν ἀπάσας τὰς παιδικὰς ἐλπίδας, ἀπάσας τὰς ὄνειροπολίαις τῆς νεότητος· καὶ θέλω ὑποβάλλει ἀπάσας εἰς τὸ κριτήριον τῆς ἀδικροφθορῆς λογικῆς. Ἡ ἐλευθερία οὐδέποτε θέλει εἰρηνεύσει, ἐφ' ὅσον πᾶσα θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ σύλληψις δὲν καταστῆ ἀπλῶς ἀνθρωπίνη καὶ δὲν ὑποταγῆ εἰς τὴν κριτικὴν καὶ εἰς τὴν ἀρνήσιν. . . .». Ἐν τινι δὲ κατὰ τὸ ἔτος 1850 ἐκδοθέντι συγγράμματι του *Lettres sur la France et l'Italie* προλέγων τὴν ἔλευσιν στρατιωτικοῦ δεσποτισμοῦ, ἐπάγεται ἀκολουθῶς τὸν πόλεμον τῶν πτωχῶν κατὰ τῶν πλουσίων διὰ τῶν ἐπομένων: «Ὁ θυελλώδης, τρομερὸς, αἰμοσταγῆς, ἀδικος κοινωνισμὸς θέλει πικρέλθει μὲ τὴν ταχύτητα τοῦ ἀτμοῦ. Τότε ἐν τῷ μέσῳ τῶν κεραυνῶν καὶ τῶν ἀστραπῶν, ὑπὸ τὴν λαμπηδόνα τῶν καιομένων ἀνακτόρων, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν ἐργαστασίων καὶ τῶν δικαστηρίων, ὡς ἐπὶ νέου Σινᾶ, θέλουσιν ἐπιφανῆ νέα ἐντολαί, νέος δεκάλογος μετὰ ζωηρῶν σημείων. Ὁ χαρακτηρ τῆς ἀγωνιώσης γηραιᾶς Εὐρώπης ἀρχεται ἤδη ἀκριβῶς ὀριζόμενος. Θέλει φονεύσει αὐτὴν ἢ δουλεία, τὸ *Statu quo*, ἢ βυζαντιακὴ νόσος· ὄφελε νὰ φονευθῆ ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἐδείχθη ἀναξία τοῦ θανάτου τούτου. Ἡμέραν τινὰ Κοζάκος τις τοῦ Δὸν θέλει ἔλθει ἐξεγείρων τοὺς Παλαιολόγους τούτους καὶ τοὺς Πορφυρογεννήτους, ἂν δὲν ἐξηγέρθησαν ἤδη ὑπὸ τῆς σάλπιγγος τῆς τελευταίας κρίσεως τῆς Νεμέσεως τοῦ λαοῦ, ἀπαγγελλούσης κατ' αὐτῶν τὴν ἐκδικητικὴν τοῦ κοινωνισμοῦ ἐτυμηγορίαν. . . .». Ἐξορισθεὶς τῆς Γαλλίας ἔνθα ἐπὶ τινὰ χρόνον διέτριψεν, ὡς συνεργάτης καὶ συνένοχος τοῦ κοινωνιστοῦ Proudhon, μετέβη εἰς Ἀγγλίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Γενεύην, ἔνθα ἤρξατο τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιωνύμου ἐπαναστατικοῦ φύλλου του ἐν ρωσικῇ γλώσσῃ γραφομένου καὶ ἔχοντος τὸν τίτλον *Κώδων* καὶ τὴν ἐπιγραφὴν *Νίκος σοσο καὶ Γῆ καὶ ἐλευθερία*, τὸ φοβερόν τοῦτο σήμερον ἐν Ρωσίᾳ σύμβολον τῶν μηδενιστικῶν προκηρύξεων. Μεθ' ὅλας τὰς προφυλάξεις καὶ τὴν αὐστηρότητα τῆς Ἀστυνομίας ὁ *Κώδων* εἰσῆρχετο λαθραίως καὶ τακτικώτατα εἰς Ρωσίαν, ἢ δὲ ἐπίδρασις αὐτοῦ ὑπῆρξε τεραστία ἐφ' ὅλων τῶν τάξεων τῆς κοινωνίας, οὕτως ὥστε ἐν βραχεῖ χρόνῳ ὁ προγεγραμμένος ἰδεολόγος τοῦ *Κώδωνος* κατέστη ὁ ἀσπρονδύτατος κριτικὸς καὶ πολέμιος τοῦ ἀρχοντος ἐν Ρωσίᾳ κυβερνητικοῦ συστήματος.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἱ ἐπαναστάσεις διεκφεύγουσι τῶν χειρῶν τῶν πρώτων αὐτῶν ὀδηγῶν καὶ ὑποκινητῶν, ἰδίαν λαμβάνουσαι τροπὴν καὶ διεύθυνσιν, ἀπρηχαιρετῶσαι δὲ τὸν λόγον καὶ τὴν σκέψιν καὶ παραδιδόμεναι εἰς τὰ ἔνστικτα καὶ τὰ πάθη, τὰ ἀναπτυσσόμενα ὑπὸ τῶν συμφερόντων τῆς ἡμέρας καὶ τῶν περιστάσεων. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν τῷ ἐπαναστατικῷ σταδίῳ τοῦ Χέρτσεν. Δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος, καὶ ὁ προφήτης τῆς ἐρημώσεως, ὁ προγεγραμμένος συγγραφεὺς τοῦ κώδωνος ἠσθάνετο ἑαυτὸν ἀνίκανον πλέον νὰ συγκρατήσῃ τὸν κλῦδωνα, ὃν ἀπὸ τῶν ἀσκῶν αὐτοῦ εἶχεν ἐκχύσει κατὰ τῆς κεφαλῆς τῆς πατρίδος του, ἣν ἐλυμαίνετο ἤδη ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου ὁ πυρετὸς τῆς ἐπαναστατικῆς ιδέας, μυρίων ἐξεγερθέντων ἐν τοῖς στέρνοις αὐτῆς πόθων χιμαιρικῶν, ἀπραγματοποιήτων ὑπὸ πᾶσαν λογικὴν καὶ ἐλευθέρων κυβέρνησιν, πολλῶ μᾶλλον ὑπὸ τὴν ὀπισθοδρομικὴν καὶ πολεμικὴν πάσης προόδου καὶ ἐλευθερίας κυβέρνησιν τοῦ Τσάρου. Ἐν ἔτει 1871, μετὰ τὸν θάνατόν του, ἐγένετο νέα, γαλλικὴ ἤδη ἔκδοσις τοῦ ἀρίστου ἴσως τῶν συγγραμμάτων του Ἐπὶ τῆς ἀλλοῦ ἀκτῆς, ἐν ἣ προσητέθησαν καὶ ἀνέκδοτοί τινες ἐπιστολαὶ πρὸς τοὺς φίλους αὐτοῦ, αἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἡ ὑστάτη πολιτικὴ διαθήκη τοῦ Χέρτσεν. Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἀνευρίσκόμεν τὸ μυστήριον τῆς ἐσωτερικῆς πάλης, ἣτις ἀπρησχόλησε τὰς τελευταίας ἡμέρας αὐτοῦ καὶ ἣτις ἀπεχώρισεν αὐτὸν πάσης κοινῆς συμπράξεως καὶ συνεργείας μετὰ τῶν τέως φίλων του. Ἀληθῶς καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις τὸ κοινωνικὸν ζήτημα, τὸ ζήτημα τοῦτο τοῦ μέλλοντος, εἶναι τὸ αἰετοτε ἐπασχολοῦν τὴν σκέψιν αὐτοῦ. Ἐν τούτοις *quantum mutatus ab illo!* δὲν ζητεῖ πλέον τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἐρήμωσιν, ἵνα ἀνιδρύσῃ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τὸν κοινωνικὸν αὐτοῦ κόσμον τοῦ μέλλοντος· ἡ πείρα ἐδίδαξεν ἤδη αὐτὸν κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα εἴκοσιν ἔτη, ὅτι δὲν ἐπέστη εἰσέτι ἡ ὥρα εὐθέτου λύσεως τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος, ἐν ἐπιστολῇ δὲ πλήρει ἐμβριθῶν σκέψεων καὶ παρατηρήσεων ἐπιφωνεῖ ἐπὶ τέλους :

«Οὐδεὶς εὐθύνεται διὰ τὰ ἀτοπήματα τῆς συγχρόνου κοινωνικῆς καταστάσεως· πᾶσα δὲ ποινὴ ἤθελεν εἶναι ἐπίσης μωρὰ, ὅσον καὶ ἡ μαστίγωσις τῆς θαλάσσης ὑπὸ τοῦ Πέρσου βασιλέως, εἴτε τοῦ κώδωνος ὑπὸ Ἰβάν τοῦ τρομεροῦ. Εἰσαγγελίαι, δίκαι, ποιναὶ, πάντα ταῦτα εἶναι κατώτερα τῆς πνευματικῆς ἡμῶν ἀναπτύξεως. Τὰ γεγονότα δέον νὰ μελετῶνται ὑπὸ τὴν ἀπλουστέραν, ὑπὸ τὴν φυσιολογικὴν αὐτῶν ἔποψιν, ν' ἀφίνηται δὲ παρερχόμενον τὸ ἐγκληματικὸν αὐτῶν σημεῖον, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς κατισχύει, ἐπισκοτίζον διὰ προμελετημένων συνωμοσιῶν πᾶσαν συνεννόησιν διὰ τῆς ἀναμίξεως προσωπικῶν παθῶν μετὰ τῆς καθολικῆς ὑποθέσεως καὶ διὰ τῆς πονηρᾶς ἔνεκα ἀκουσίων συμβεβηκότων ἀλλοιώσεως . . . Ἡ νέα τῶν πραγμάτων τάξις οὐ μόνον ὀφείλει νὰ περισώσῃ πάντα τὰ σωτηρίας ἀξία, ἀλλ' ὀφείλει ἐπίσης νὰ ἐπιτρέψῃ ἐλευθέρων κίνησιν εἰς πᾶν ὅ,τι δὲν ἐνόχλει αὐτήν, οὐδ' εἶναι ἑτερογενὲς καὶ ἰδιοφυές. Οὐαὶ εἰς τὴν ἐπαγνάστασιν, ἣτις πτωχὴ

τὸ πνεῦμα καὶ τὸ τεχνικὸν αἰσθημα ἤθελε δημιουργήτει ἐν ἀνικρὸν ἐργαστήριον ἐξ ὄλου τοῦ παρελθόντος καὶ ἐξ ὄλων αὐτῆς τῶν κατακτήσεων, καὶ τῆς ὁποίας πάντα τὰ πλεονεκτήματα ἤθελον ὑφίστασθαι ἐν τῇ διατροφῇ, καὶ μόνον ἐν ταύτῃ! Δὲν πιστεύω σπουδαίως τοὺς ἀνδρας ἐκείνους, οἵτινες προκίροῦνται τὴν ἀνατροπὴν καὶ τὴν σκαιὰν βίαν ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν αἰρετοκρισίαν. . . Τὸ κήρυγμα εἶναι ἀναγκαστικὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἀκατάπαυστον κήρυγμα, ἂν τοῦτο πρὸς ἀγαθὸν τείνει σκοπὸν, ἀπευθυνόμενον ἐπίσης εἰς τὸν ἀρχιτεχνίτην ὡς καὶ εἰς τὸν ἐργάτην, εἰς τὸν κάτοικον τῆς πόλεως ὡς καὶ εἰς τὸν χωρικόν. . . "Ἄλλοτε, περικυκλωμένος ὑπὸ πτωμάτων, ὑπὸ κατηρηλωμένων οἰκιῶν καὶ οἶνον ἐν πυρετῷ διατελῶν ἐπὶ τῷ τουφεκισμῷ τῶν αἰχμαλώτων, προεκάλουν εἰς ἐκδίκησιν ἀπὸ πάσης καρδίας καὶ πάσης ψυχῆς τὰς ἀγρίας δυνάμεις πρὸς καταστροφὴν τοῦ ἀρχαίου ἐνόχου κόσμου, μὴ μεριμνῶν περὶ τοῦ μέλλοντος γενέσθαι. Ἄλλ' ἔκτοτε παρῆλθον εἴκοσιν ἔτη. Ἐπῆλθεν ἡ ἐκδίκησις ἀλλ' ἀπ' ἄλλου σημείου" κατῆλθεν ἄνωθεν. Οἱ δὲ λαοὶ ὑπέστησαν τὰ πάντα, διότι οὔτε τότε οὔτε βραδύτερον κατενόησάν τι. Μακρὸς καὶ ὀδυνηρὸς μεταξὺ χρόνος παρέσχεν εὐκαιρίαν εἰς τὴν κατεύνασιν τῶν παθῶν καὶ εἰς τὴν ἐμβρίθειαν τῶν σκέψεων. Οὔτε ἐν οὔτ' ἐγὼ ἐπροδῶταμεν τὰς πεποιθήσεις μας, ἀλλὰ διατελοῦμεν ἤδη ἄλλως ἔχοντες ἐνώπιον τῶν πραγμάτων. Σὺ μὲν φέρεσαι πρὸς τὰ πρόσω, ὡς ἄλλοτε, μετὰ τοῦ πάθους τῆς καταστροφῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ βλέπεις δημιουργικόν τι πάθος, καὶ κατακόλλεις πάντα τὰ κωλύματα, μόνον ἐν τῷ μέλλοντι σεβόμενος τὴν ἱστορίαν. Ἄλλ' ἐγὼ δὲν πιστεύω πλέον εἰς τὰς ἀρχαίας ἐπαναστατικὰς ἀτραπούς, προσπαθῶ δὲ νὰ κατανοῶ τὴν ἐν τῷ παρελθόντι καὶ ἐν τῷ παρόντι πορείαν τῆς ἀνθρωπότητος, ἵνα ὅσον τὸ ἐνὸν συμβαδίζω μετ' αὐτῆς, μὴ παλινδρομῶν καὶ μὴ προβαίνων τοσοῦτω μακρὰν, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ με ἀκολουθήσωσιν οἱ ἄνθρωποι». . .

Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη περίοδος τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως ἐν Ρωσίᾳ, ἥτις ὑπὸ τὸ σημερινὸν ὄνομα τοῦ *Μηδενισμού*, ἀγνωστον ἔτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δράσεως τοῦ Χέρτσεν, ἀπασχολεῖ τὸ δημόσιον πνεῦμα ἐν Εὐρώπῃ. Τοῦ ἀθλητοῦ τῆς κοινωνικῆς ταύτης πάλης καταβάντος ὑπὸ τὴν σκηνὴν ἐκ τοῦ χρόνου καὶ τῆς κοπώσεως, νέα ἤδη στοιχεῖα ἀνεφάνησαν, νέοι δρώντες παράγοντες τῆς κοινωνικῆς ἀνατροφῆς. Ἡ ἐγελειανὴ φιλοσοφία, ἥτις τέως ἐκράτει τὰ σκῆπτρα ἐν Ρωσίᾳ, ἐπαλαιώθη ἤδη ἐν τῇ συνειδήσει τῆς νεότητος· ἡ σκέψις, ἥτις ἄλλοτε ἐνέπνευσε καὶ ἐπαιδαγώγησε τὰ τολμηρὰ ἐκεῖνα πνεύματα τῆς πρώτης ἐπαναστατικῆς περιόδου, ἐθεωρεῖτο ἤδη νεκρὰ ἐν τῇ ἀπόψει τῆς νέας γενεᾶς, ἡ *Φαινομενολογία* τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἐγγέλου ἐλογίζετο πνευματικὸν παραλήρημα, ἀξία νὰ ἀποτεθῇ ἐν τινι φρενολογικῷ μουσεῖῳ μετὰ τῶν ἐπισωζομένων κειμηλίων ἀρχαίων θρησκευμάτων καὶ φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἡ δ' ἀπακισιόδοξος φιλοσοφία τοῦ *Schopenhauer* καὶ τοῦ *Hartmann*, ἡ ὑλιστικὴ ἀποψις τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου κατὰ

τὸν *Vogt*, τὸν *Moleschott* καὶ τὸν *Buchner* ἐγένετο ἡ ἱερὰ βίβλος τῆς νέας ἐπαναστατικῆς γενεᾶς, ἣτις ὑποβαλοῦσα τὰ πάντα εἰς τὴν κριτικὴν καὶ τὴν ἀνάλυσιν, ἐκ συστήματος οὐχὶ ἵνα δημιουργήσῃ ἀλλ' ἵνα ἀρνηθῇ καὶ καταστρέψῃ, ἀντὶ πάσης ἠθικῆς ἀρχῆς, ἀντὶ παντὸς κοινωνικοῦ δόγματος ἠρκέσθη ν' ἀναγράψῃ ὡς σύμβολον τῆς ἰδίας αὐτῆς ὁμολογίας, ἐν τεράστιον **Μηδέν**, σύνθημα καταστροφῆς, ἐν τῷ πυρετῷ τῶν ἐκστατικῶν αὐτῆς ὀνείρων λησμονήσασα πᾶσαν ἐννοίαν ἀνθρωπίνης δημιουργίας.

B'.

Ἐν τῷ οἴστρω τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοῦ ἀπαισιοδοξίας, ὑπ' ἧς συνήθως καταλαμβάνετο ὁ Ἀρθούρος *Schopenhauer*, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ συγχρόνου πεσσιμισμού, ὁ ἐν τοῖς σκοτεινῆς δάσεσι τῆς Γερμανίας παραπλανηθεὶς οὗτος *Βραχμάν*, κατὰ τὴν ἔκφρασιν Γάλλου ἀνδρὸς γνωρίσαντος αὐτὸν ἐκ τοῦ σύνεργου, οἶονεὶ τυχὼν μετουσιώτεως ἐν τῷ σώματι Γερμανοῦ φιλισταίου, ἔλεγε συνήθως κατόπιν πλουσίου δείπνου μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης τὴν σκέψιν αὐτοῦ καὶ τὸν λόγον πικρίας καὶ εἰρωνείας: «Ἡ εὐδαιμονία εἶναι ὄνειρον, μόνη δὲ ἡ δυστυχία εἶναι πραγματικότης· δοκιμάζω ἤδη τοῦτο ἀπὸ ὀγδοήκοντα ἐτῶν. Καὶ δὲν γινώσκω ἄλλο τι ἢ νᾶ ἐγκαρτερῶ λέγων κατ' ἑμαυτὸν, ὅτι αἱ μὲν μυῖαι ἐγεννήθησαν ἵνα καταβιβρώσκονται ὑπὸ τῶν ἀραχνῶν, οἱ δὲ ἄνθρωποι ἵνα καταβιβρώσκωνται ὑπὸ τῆς ὀδύνης». Καὶ ἀλλαχοῦ: «Ἡ ζωὴ εἶναι θῆρα ἀκατάπαυστος· πόλεμος ὄλων ἐναντίον ὄλων· εἶναι φυσικὴ τις ἱστορία τῆς ὀδύνης οὕτω συνοψιζομένη: Ποθεῖν ἄνευ λόγου, αείποτε πάσχειν, αείποτε παλαίειν, εἶτα θνήσκειν καὶ οὕτω καθεξῆς ἐπὶ αἰῶνας αἰώνων, μέχρις ὅτου ὁ φλοιὸς τοῦ ἡμετέρου πλανήτου ἐκλεπισθῇ εἰς μυρία τεμάχια. . . .¹». Τὰ ἀπαίσιμα ταῦτα ῥήματα τοῦ μισανθρώπου φιλοσόφου τοῦ Φραγκοφορτίου ἐκφράζουσιν ἐπαρκῶς τὴν σκέψιν καὶ τὰς τάσεις κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τῆς νεωτέρας γενεᾶς ἐν Εὐρώπῃ. Ἡ τάσις δὲ αὕτη δὲν εἶναι τυχαῖον τι γεγονός, ἀλλὰ βεβητὸν ψυχολογικὸν φαινόμενον διατυποῦν τὴν νοσηρὰν κατάστασιν, ἐν ἣ διατελεῖ κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἑκατονταετηρίδας τὸ δημόσιον πνεῦμα ἐν Εὐρώπῃ.

Ἡ μισανθρωπικὴ κατάστασις μιᾶς κοινωνίας ἐπιφαίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν χρόνοις ἠθικῆς ἀπογοητεύσεως ἢ κοινωνικῆς ἀποσυνθέσεως, ἐκφράζουσα κατ' ἐξοχὴν ἐποχὴν μεταβάσεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἡ φύσις τῆς φιλοσοφίας τῶν τελευταίων τούτων χρόνων, ἀπόρροια τῆς ἠθικῆς καὶ ψυχικῆς καταστάσεως τῆς συγχρόνου Εὐρώπης, ἀναβιβάσασα εἰς σύστημα καὶ διατυπώσασα εἰς ἀξιώματα τὰ φλογερὰ αἰσθήματα, τοὺς ἀπραγματοποιήτους πόθους, ὑπ' ὧν κατατρύχεται ἡ ἡμετέρα γενεὰ, ἐνέχυσεν τὸν δισταγμὸν, τὴν ἀπελπισίαν, τὸν θάνατον εἰς τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνίας· ἐντεῦθεν ἡ ἠθικὴ ἐρήμωσις, ἣτις σή-

¹ Schopenhauer's *Die Welt als Wille und Vorstellung*.

μερον διήκει δι' ὄλων τῶν ἐκφράσεων τῆς φιλοσοφίας, τῆς φιλολογίας, τῆς τέχνης, ὁ γυμνὸς ἐκεῖνος ὕλισμὸς, ὁ περιορῶν πᾶν τὸ ἀληθῶς ὑψηλὸν καὶ μέγα, προκηρύττων καθ' ἐκέστην ὡς Θεὸν αὐτοῦ τὸν Μολόχ τῆς αὐταρκείας τῶν αἰσθήσεων καὶ θυσιαζῶν πᾶν εὐγενὲς αἰσθημα, πᾶσαν ἰδανικοῦ σύλληψιν εἰς τὴν Ἀστάρτην τῆς ἀπολαύσεως καὶ τῆς ἡδυπαθείας, ἥτις δεσπόζει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἐφ' ὄλων τῶν προϊόντων τοῦ νεωτέρου πνεύματος. Ὅστις ἀναμιμνήσκειται εἰσέτι τὰ ὑψηλὰ ἐκεῖνα ὄνειρα, ἅτινα ἐγοήτευσαν τὰς πρώτας τοῦ αἰῶνος τούτου δεκαετηρίδας, καὶ ἀποστρέφων ἀπ' αὐτῶν τὰ βλέμματός του ρίψη αὐτὰ ἐπὶ τῆς σκληρᾶς πραγματικότητος τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, θέλει κατανοήσῃ καὶ θέλει δικαιολογήσῃ τὰ αἰσθήματα, ὑφ' ὧν διαβιβρώσκειται ἡ γενεὰ αὕτη, τὴν ἔλλειψιν παντὸς ἰδανικοῦ ἐν τῇ σκέψει αὐτῆς καὶ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ, τὴν ἀπογοήτευσιν, ἥτις ὁσημέρχι ἐκφαίνεται ἐν πάσῃ μορφῇ καὶ διατυπώσει τοῦ νεωτέρου βίου. Τὸν φιλοσοφικὸν ἰδανισμὸν τοῦ παρελθόντος, ὑφ' οὗ ἐνεπνεύσθη πρό τινων ἔτι δεκαετηρίδων καὶ ἐπιστήμη καὶ τέχνη, διεδέχθη ἄκρτος ὕλισμὸς, ἀρνούμενος πᾶσαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πνευματικότητα καὶ ἀνωτέραν ἀποστολὴν, συντρίβων τὰ ιδεώδη αὐτῆς, ὑποτάσσων τὰ πάντα, καὶ ἠθικὴν καὶ πνευματικότητα εἰς τοὺς ἀναποδράστους νόμους τῆς ἀνάγκης. Ὁ ἐνθουσιασμὸς ἐξουδενώθη, ἡ φαντασία μετρηθεῖσα μὲ τὸν πῆχυν ἐμπειρικῆς φυσιολογικῆς ἀναλύσεως κατεχλευάσθη καὶ διετυπώθη ὡς ἀπόρροια νοσηρᾶς τῶν ἐγκεφαλικῶν νεύρων καταστάσεως. Τὸ βιβλίον τοῦ *Büchner Kraft und Stoff*, ὁ δεκάλογος οὗτος τοῦ ὕλισμοῦ, 15 μέχρι τῆς σήμερον σχὸν ἐκδόσεις ἐν Γερμανίᾳ, μεταφρασθὲν εἰς ἀπάσας σχεδὸν τὰς νεωτέρας γλώσσας, ἐκφράζει κατ' ἐξοχὴν τὸ ᾧδε ὑποδειχθὲν ψυχολογικὸν φαινόμενον τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς καταστάσεως τῆς νεωτέρας κοινωνίας. Ἀρνούμενον πᾶσαν ἰδέαν θεότητος καὶ ἐν τῷ φυσικῷ καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ, ὑποστηρίζον τὴν ἀθανασία τῆς ὕλης καὶ τὴν θνητότητα τῆς λεγομένης ψυχῆς, ἥτις διὰ τὸν συγγραφέα οὐδὲν ἐστὶν ἕτερον ἢ ἀπλῆ τις δύναμις ἢ ιδιότης τῆς ὕλης, τὸ βιβλίον τοῦτο ἔμελλε νὰ δρέψῃ τὰς καλλίστας τῶν δαφνῶν ἐν τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ, ὡς συνέβη ἀνάλογόν τι γεγονὸς ἐν τῷ δεκάτῳ ὀγδόῳ αἰῶνι διὰ τὸ βιβλίον ἐκεῖνο τοῦ βαρῶνου *d'Olbach* τὸ σύστημα τῆς Φύσεως.

Αἱ τάσεις αὗται τοῦ αἰῶνος ἐπέδρασαν ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τῆς ρωσικῆς κοινωνίας ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐν Εὐρώπῃ. Πλημμελῆς ἐν τοῖς σχολείοις παιδείαις, τείνουσα πρὸς θετικὴν τινὰ μόνον ἐκπλήρωσιν ἀνάγκης, οὐχὶ δὲ ἀφορῶσα εἰς τὸν ἠθικὸν σκοπὸν τῆς κοινωνικῆς μορφώσεως καὶ τελειότητος, ἔλλειψις φαντασίας, ἰδίᾳ τοῖς σλαβικοῖς λαοῖς, ἐντεῦθεν μείωσις τοῦ αἰσθήματος καὶ ὀλιγωρία τοῦ ἰδανικοῦ, σπουδὴ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, συνεπῶς θετικώτερχι ἀπόψεις καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῷ βίῳ, δισταγμὸς περὶ ἀνωτέρας τινὸς ἀποστολῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀπόρροια τυγχάνων τοῦ δεσποτισμοῦ, ὑφ' ὃν διατελεῖ ἡ ρωσικὴ κοινωνία, πάντα ταῦτα συγγέλε-

σαν, ἵνα ἡ νεωτέρη φιλοσοφία, ἐμπειρική καὶ ὑλιστική, οἷα διευτυπώθη κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐν Γερμανίᾳ, Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ, τύχη ἀκωλύτου εἰσόδου καὶ ὑποδοχῆς ἐν Ρωσίᾳ. Μίαν ἡμέραν ἡ νεότης, μηδὲν τῶν διαβιβρωσκόντων αὐτὴν αἰσθημάτων δυναμένη νὰ ἰκανοποιήσῃ, μηδεμίαν τῶν ἠθικῶν αὐτῆς ἀναγκῶν νὰ ἰκανοποιήσῃ εἰς τὰ ἄρχοντα φιλοσοφικὰ συστήματα τοῦ *Fichte*, τοῦ *Schelling*, τοῦ *Hegel*, ἀπεφάσισε νὰ συντρίψῃ τὰ παλαιὰ ταῦτα εἰδῶλα, τὰ ὅποια οὐδεμίαν ἐκέκτηντο πλέον δύναμιν, καὶ νὰ προσκυνήσῃ τοὺς ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ λατρευομένους νέους θεοὺς, οἷοι ἀνεκρηύττοντο ὑπὸ τῶν νέων προφητῶν τοῦ ὑλιστικοῦ κηρύγματος.

Τὴν ρῆξιν ταύτην τοῦ παρελθόντος πρὸς τὸ παρὸν, τῶν πατέρων πρὸς τοὺς υἱοὺς, βλέπει τις διατυπωμένην ἐν τῇ μυθιστορίᾳ τοῦ Ἰβάν *Turgénjef* πατέρας καὶ υἱοί. Ὁ εὐφυέστερος τῶν ζώντων συγγραφέων τῆς Ρωσίας ἐμελέτησε λεπτομερέστατα τὰ ἐν τοῖς κόλποις τῆς ρωσικῆς κοινωνίας παριστάμενα ἀπὸ τίνος χρόνου ἠθικὰ φαινόμενα καὶ ἀπεπειράθη νὰ ἐξηγήσῃ αὐτὰ, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο ἐν ἐποχῇ συζητήσεων καὶ πάλης. *Bazarof*, ἥρωσ τοῦ μυθιστορήματος τοῦ *Turgénjef* εἶναι τρόφιμος καὶ ἀπόστολος τῆς νέας πνευματικῆς ἐν Ρωσίᾳ κινήσεως· ἐκτὸς τῆς φυσιολογίας οὐδεμίαν ἄλλην ἀναγνωρίζει ἐπιστήμην· ἡ μέχρι τοῦδε ἄρχουσα ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις φιλοσοφία εἶναι ρωμαντικότης, ἐπάνοδος εἰς τὸ παρελθόν, οὐδὲν κοινὸν μετὰ τοῦ συγχρόνου βίου ἔχουσα, ἡ δὲ ποίησις εἶναι ἀσχολία σχολαίων πνευμάτων· μέμφεται νέον τινὰ ἀναγινώσκοντα τὸν *Puschkin* καὶ συμβουλεύει αὐτὸν νὰ ρίψῃ τὸν ἔθνικόν τοῦτον ποιητὴν τῆς Ρωσίας εἰς τὸ πῦρ χάριν τοῦ *Büchner*, τοῦ ὁποίου τὸ γνωστὸν ἐγχειρίδιον ὀφείλει νὰ καταστή ἡ βάση τῆς νέας ἐπιστημονικῆς καὶ πνευματικῆς μορφώσεως τῆς κοινωνίας¹.

Ἐν τῷ μυθιστορήματι τούτῳ τοῦ *Turgénjef*, δημοσιευθέντι ἐν ἔτει 1869, βλέπομεν κατὰ πρῶτον τὴν διατύπωσιν τῶν μηδενιστικῶν θεωριῶν καὶ τάσεων. — Τίς εἶναι ἡ πίστις σου; ἠρώτησεν ἐν τινι δίκῃ στάσεως κατὰ τῶν καθεστώτων ὁ πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου νέον τινὰ συνωμότην· *Nihil* ἀπεκρίθη ἐπὶ τὸ λατινικώτερον ὁ νέος σπουδαστής, ἐπίδειξιν πολυμαθείας ποιούμενος· ἐντεῦθεν δὲ ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος τῆς αἵρέσεως· καὶ ὁ *Turgénjef* ἐπεξηγεῖ ἐν τῇ μυθιστορίᾳ αὐτοῦ: «Μηδενιστὴς εἶναι ἀνὴρ, ἐνώπιον οὐδεμιᾶς ὑποκλίνων αὐθεντείας, ἄνευ προηγουμένης δοκιμασίας οὐδεμίαν ἀρχὴν ἀπο-

¹ Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας παρατήρησα περὶ τίνα καταγίνεται· ἀνεγίνωσκε τὸν *Puschkin*. Σὲ παρακαλῶ νὰ καταστήσῃς καταληπτὸν εἰς αὐτὸν ὅτι εἶναι ἀηδὲς βιβλίον. Δὲν εἶναι πλέον νέος καὶ ἔπρεπε νὰ ρίψῃ εἰς τὸ πῦρ πάντα τὰ ράκη. Τίς ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἐνδιαφέρεται ἀκόμη διὰ ῥωμανισμόν καὶ διὰ ποίησιν; Δοὺς αὐτῷ πρὸς ἀνάγνωσιν καλὸν τι βιβλίον.

— Τί λοιπὸν ἠδύνατό τις νὰ δώσῃ εἰς αὐτόν;

— Ἠδύνατό τις ἐπὶ παραδείγματι ν' ἀρχίσῃ μὲ τὴν «Ἰλὴν καὶ τὴν Δύναμιν» τοῦ *Büchner*. (*Väter und Söhne*).

δεχόμενος, ὅσον αὐτὴ καὶ ἂν κατέχει ἐπιφανῆ θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ»¹.

Τί ἐνόει ὁ ἀπόφοιτος σπουδαστῆς τῶν ρωσικῶν ἐκπαιδευτηρίων, ἐπικαλούμενος τὸ μηδὲν ὡς θρησκευτικὴν καὶ κοινωνικὴν αὐτοῦ πίστιν, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ πέλεκυς τῆς δικαιοσύνης βαρὺς ἐπεκρέματο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του; Ἡ πρώτη περίοδος τῆς μηδενιστικῆς ἀπόψεως τῆς κοινωνίας δὲν εἶχε τὴν εὐρεῖαν ἐκείνην σημασίαν καὶ ἔννοιαν, ὑφ' ἣν διεκφαίνεται σήμερον ἐν ὅλαις αὐτῆς ταῖς ἀνατρεπτικαῖς τάξεσι διὰ τῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ κατεργαζομένων ἐπαναστατικῶν προγράμμάτων καὶ προκηρύξεων. Ἡ παρυσιαστικὴ τῶν Τσαρῶν, ἢ ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον μεταμορφωθείσα ἀνατολικὴ αὐτὴ θεοκρατία, ἀξιοῦσα ἐαυτὴν ὡς βᾶσιν τῆς κοινωνίας, ἢ διαίρεσις τῶν τάξεων, τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν, ἢ συγκεντρωτικὴ κυβέρνησις ἀπορροφῶσα πᾶσαν τοῦ ἔθνους ζωὴν, πᾶσαν ἀτομικότητα καὶ ἐνέργειαν, δικαιοσύνη ἀσπλαγγνος μέχρις ἀπανθρωπίας, φορολογικὰ βαρύνουσα τὰς ἐργαζομένας τάξεις, πάντα ταῦτα ἐνέπνευσαν ἐν τῇ ἀνεπτυγμένῃ τάξει τῆς κοινωνίας μῖσος μέχρι κατατροπῆς τοῦ ὑφισταμένου κοινωνικοῦ καθεστώτος. Βαθμηδὸν τὸ μῖσος τοῦτο κατέληξεν εἰς ἱλιγγον, εἰς νευρικὴν ἔξαψιν, εἰς παραφροσύνην τῆς αἰρέσεως, ὑπὸ τῆς ὑποίας οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς κατελήφθησαν, καθ' ὅσον ἡ νόσος ἐλάμβανεν εὐρυτέρως διαστάσεις. Οὕτως ὑπὸ τὴν καταστρεπτικὴν ταύτην κριτικὴν παρεδόθησαν εἰς τὸ ἀνᾶθημα πᾶς θεσμὸς καὶ δεσμὸς ἠθικὸς, ἐφ' οὗ τέως ἐβασίλευτο καὶ συνετηρεῖτο ἡ ἀνθρωπότης. Θρησκεία, κοινωνία, ἠθικὸς νόμος εἶναι ψευδεῖς συλλήψεις πεπλανημένου πνεύματος διατελοῦντος ὑπὸ τὸν τρόμον τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς ἀμαθείας· καὶ προβαίνοντες περαιτέρω οἱ θρασεῖς οὗτοι σκεπτικοὶ ἠρνήθησαν τὴν ὑπαρξίν καὶ αὐτῶν τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ιδιοτήτων, τοῦ λόγου, τῆς συνειδήσεως, τῆς ὀδύνης. Ἡ ὀδύνη καταβάλλεται διὰ τοῦ θανάτου, ἔλεγον· ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ θάνατος τῆς ὕλης συνεπιφέρει τὸν ἐκμηδενισμόν τῆς ψυχῆς· ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει μετὰ ταῦτα· ὅτι ἡ ἀνάστασις, ἡ ἀθανασία, αἱ ἀνταμοιβαὶ καὶ αἱ ποιναὶ τῆς αἰωνιότητος εἶναι μῦθοι κυοφορηθέντες ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας, τί τὸ ἀπλούστερον πρὸς θεραπείαν ἀπὸ τῆς ὀδύνης ταύτης; Ἐξαρκεῖ σταγὼν τις ὀξυκυανίου ὀξέος κ.τ.λ. . .²

1 Εἶναι μηδενιστής.

— Πῶς; ἠρώτησεν ὁ πατήρ.

— Μάλιστα, εἶναι μηδενιστής.

— Μηδενιστής. Ἡ λέξις φαίνεται παραγομένη ἀπὸ τοῦ λατινικοῦ *ni nihil* = μηδὲν, καθ' ὅσον δύναμις νὰ γνωματεύσω, σημαίνεται δὲ διὰ τούτου ἄνθρωπος, ὅστις οὐδὲν θέλει ν' ἀναγνωρίσῃ.

— Ἡ μᾶλλον ὅστις οὐδὲν σέβεται.

— Ἄνθρωπος ὅστις θεωρεῖ πάντα τὰ πράγματα ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς κριτικῆς.

— Δὲν εἶναι τὸ ἴδιον;

— Ὁχι, καθ' ὅλοκληρίαν ὄχι· μηδενιστής εἶναι ἄνθρωπος, ὅστις ἐνώπιον οὐδεμιᾶς κλίνει ἀθεντείας, ὅστις οὐδεμίαν ἄνευ προηγουμένης δοκιμασίας ἀποδέχεται ἀρχὴν, ὅσον αὐτὴ καὶ ἂν φαίνεται ἐπιφανῆ θέσιν κατέχουσα. (Turguenyef *Väter und Sohne*).

2 *Le Nihilisme en Russie par Lubomirski.*